

IN MEMORIAM

OSKAR LUNDBERG

Förre förste bibliotekarien fil. dr Oskar Lundberg, som slutade sitt verksamma liv här i Uppsala den 10 september 1956, var under en lång följd av år en central gestalt inom uppländsk hembygdsrörelse och kulturforskning. Han var djupt rotad i provinsen redan genom födsel och härstamning, och han blev än mer förbunden med den genom sin forskning och praktiska verksamhet — i sistnämnda avseende inte minst som aktiv och initiativrik sekreterare i Upplands Fornminnesförening under en lång följd av år (1918—21, 1925—39).

I Oskar Lundbergs ganska omfattande och mångskiftande vetenskapliga alstring ligger, kan man säga, tyngdpunkten inom uppländsk kulturhistoria. Bland hans tidigare, större uppsatser lägger man först märke till utredningen om »Härnevi» (1911),

som bidrar med nytt material till frågan om tolkningen av det gamla uppländska sockennamnet i Torstuna härad och bl. a. fäster uppmärksamheten vid, att det gamla namnet på Husby-Långhundra socken också en gång i tiden varit *Hærnavi* eller *Aernavi* samt att vi i Funbo socken, Rasbo härad, även haft ett gammalt bynamn *Ernevi*, som likaledes kan göra anspråk på en förklaring i samband med tolkningen av Härnevi. Detta gåtfulla namn, som Lundberg vill förbinda med ett gammalt västnordiskt namn på gudinnan Freyja och sålunda med hednisk fruktbarhetskult, väntar ännu på sin definitiva förklaring, men Lundbergs bidrag har stort värde genom den arkeologiska, topografiska och folkloristiska orientering det ger kring problemet. Här finnas många notiser och i förbigående gjorda iakttagelser av betydelse för vidare studier.

Genom speciellt W. Mannhardts men även J. Frazers arbeten och forskningar fick i början av vårt sekel fruktbarhetskulten en mycket framträdande plats i de lärdes förklaringar av allehanda frågor, som hänförde sig till gammal mytologi och folklore. Senare har åtskilligt härav måst modifieras eller bortskäras, men mycket kvarstår i traditionella skördeseder, egendomliga upptåg och besynnerliga regler, som ej enbart kan förklaras utifrån funktionella och rationalistiska synpunkter. I synnerhet har Mannhardts lära om »vegetationsdemonerna» blivit föremål för mycken kritik. Denna kritiska inställning kunde med åren även Oskar Lundberg biträda, men i sin innehållsrika uppsats »Den heliga murgrönan» i *Namn och Bygd* 1913 står han fast förankrad i Mannhardts teorier och förklarar *Vrind* i ortnamnet *Vrinnevi* i Östergötland som syftande på en gammal fruktbarhetsgudinna *Vrind*, motsvarande *Rindr* i fornnordisk mytologi. Hon skall ha varit »en gudinna gjord av murgröna». Sammanställningen med *rind* i bet. 'murgröna' är säkerligen riktig, men förklaringen av hela namnet bör helt visst — som Jöran Sahlgren föreslagit — vara 'murgrönskogen', alltså skogen där murgröna växer (och med senare leden — *vi* av ett gammalt — *vidhi*, skog). Förtjänsten i Lundbergs tolkning ligger emellertid i hans fastställande av ordets första led såsom sammanhörande med ett gammalt ord för murgröna

rind (ännu känt från Gotland) och i hans rikliga exemplifiering av folktro och gamla seder förbundna med murgrönan.

I den tillsammans med Anders Grape utgivna undersökningen »Byar och bönder i Alunda för 600 år sedan» (Uppl. Fornminnesför:s Tidskr. 7, 1913—17) rör sig Lundberg inom sin egentliga hemtrakt, området kring Alunda och Ekeby i central-Uppland. Undersökningen gäller här en märklig urkund på latin från 1312, en förteckning över den tillfälliga och mycket betungande skatt, som hertigarna Erik och Valdemar Magnusson vid denna tid pålade bönderna inom denna del av Uppland. Lundberg utreder detta dokumentets betydelse för kännedomen om byarnas namn och läge och de enskilda hemmanens storlek och prestationsförmåga vid 1300-talets början, och Anders Grape gör värdefulla iakttagelser om namnskicket i Uppland på grundval av de latiniserade namnen i urkunden. En källskrift till Upplands inre historia har här fått en utomordentligt omsorgsfull och mångsidig kommentar.

Till Lundbergs uppländska studier hör också den lilla undersökningen »Gullbacken vid Gullögla» (Uppl. Fornminnesför:s Tidskr. 43, 1931), där han anknyter namnförklaringen till sägenmaterialet kring Gullbacken i Bälinge socken, under diskussion jämväl av andra alternativ till förklaring, samt vidare den populärt och ledigt skrivna översiktsartikeln »Hur Oland och Roslagen mötas i Ekeby socken» (»Olandsbygden» 1947). I samband med Vendel-monumentets tillkomst 1937 redigerade Lundberg en särskild bilaga till fornminnestidskriften kallad »Vendel i fynd och forskning», och bidrog själv med två översiktligt hållna och mycket läsvärda uppsatser »Vendel som konungasäte och bondebygd» och »Vendelbygden och dess äldsta dombok». Fornminnesföreningens tidskrift var f. ö. Lundbergs skötebarn, och det var icke liten tid och omsorg han nedlade på att göra den både till ett vetenskapligt forum för uppländsk kulturhistoria och en sammanhållande länk för föreningen och det praktiska hembygdsarbetet.

Under senare år kom Lundberg alltmer att rikta sitt intresse på den fornvästnordiska kulturen — därtill väl förberedd genom tidigare studier. Norge, Island och de forna norska besittningarna på

och kring de Brittiska öarna lockade honom som rese- och studiemål. Under ett längre uppehåll i Aberdeen i norra Skottland i slutet av 40-talet kom han i kontakt med representanter för British Council och Aberdeens universitet, som vid denna tidpunkt ivrade för att sammanföra skotska, engelska, iriska och nordiska forskare till ett gemensamt studium av vikingatidens kultur och historia i Västeuropa. Lundberg omfattade denna plan med stor entusiasm och blev förbindelseman mellan Sverige och Skottland, då det gällde att realisera de skisserade planerna. På så sätt kom den första s. k. Vikingkongressen till stånd på Shetland 1950. Här deltog Lundberg med liv och lust, höll föredrag om folktro på sjön och s. k. tabuerade ord, knöt nya vänskapsförbindelser med forskare från Island, Skottland och Irland och hörde till de ivrigaste förespråkarna för ett fortsatt vetenskapligt samarbete på vikingatidens område och för införande av regelbundet återkommande »vikingkongresser».

Klädd i Svenska kryssarklubbens uniform, älskvärd, tillgänglig, frikostig och ständigt beredd till strapatsrika exkursioner på de stormpiskade öarna blev Lundberg en av kongressens populäraste deltagare. Han fick även uppleva den andra Vikingkongressen i Bergen, där han också höll ett föredrag på engelska, den gången om den märkliga Altuna-stenen i Uppland och dess bildsviter. När den tredje kongressen i år skulle hållas på Island hörde Lundberg till dem som först anmälde sig, men tyvärr fick han under våren så allvarliga påminnelser om sin hälsas bräcklighet, att han måste avstå från sina planer att en tredje gång fara i »västerviking».

Oskar Lundberg var en entusiast av stora mått. Under den lugna och fridfulla ytan doldes en eldsjäl, som då och då flammade upp och kunde utveckla mycken kraft och mycken personlig värme. Som biblioteksman gjorde han utomordentliga insatser för utvecklandet av Carolinas internationella bytesförbindelser och kompletterandet av dess litteraturbestånd särskilt i allt som gällde nordisk filologi och kulturhistoria. Som sekreterare i fornminnesföreningen visade han både uppslagsrikedom och ihärdighet och gjorde med sina pedagogiskt upplagda reseprogram utflykterna till verkliga attraktionsnummer i föreningens verksamhet.

In i det sista arbetade han också på att göra Grenome-gården till ett förblivande uppländskt kulturminnesmärke och ett hemvist för bildande konst. Både när det gällde den och mycket annat som hörde ihop med hembygd och vänkrets visade han en storartad generositet — dock alltid utan att det skulle synas utåt. Även internationellt var Oskar Lundberg mycket uppskattad för sin lärdom, hjälpsamhet och älskvärdhet. Han hade många vänner i Amerika, där han studerade 1923—24, på de Brittiska öarna och i våra nordiska grannriken, och han övade stor gästfrihet när vetenskapsmän från dessa länder sökte sig till Uppsala.

Saknaden efter honom är stor i dessa kretsar men ännu större bland dem här i Uppsala och i Uppland som vare sig personligen eller i forskningsarbetet stodo honom nära. Han var en trofast vän och en hängiven son av Uppland.

Dag Strömbäck

Förteckning över Oskar Lundbergs tryckta skrifter med ämnesval från Uppland.

1907. Namnförklaringar, Nsv. Glättesås, Flåbacka och Bastholmarna, Språk och stil, Årg. 7, 1907.
1911. Härnevi och därmed sammanhängande ortnamn, Om nordisk fruktbarhetskult, Upps. univ:s årsskr. 1911, Meddel. fr. Nord. sem. 4 (:1).
1912. Sommarminnen från Arholma. Upsala Nya Tidning juln:r 1912. Alunda sockens fornminnen. UNT 13/9 1912.
1913. (Tills. m. A. GRAPE.) Byar och bönder i Alunda för 600 år sedan, Upplands fornminnesförenings tidskrift, h. 29, 1913.
1914. Ortnamnskommentar till KNUT B. WESTMAN, De äldsta kända påfvebrefven för Östra Aros, Kyrkohist. årsskr., årg. 15, 1914. En anteckning om hedendom och vidskepliga bruk från slutet af 1600-talet, UNT juln:r 1914.
1915. Det forntida Uppland och havet, Sv. turistfören:s årsskr., 1915. (Tills. m. A. PALLIN.) Turistleder i Uppland, Ibidem. Ekebergssrummet på Altomta, UNT juln:r 1915. (Tills. m. C. M. STENBOCK.) J. H. Rhezelii Monumenta uplandica, Reseanteckningar från åren 1635, 1636, 1638, utgifna, Bilagor till UFT, h. 30—32, 1915, 1917.

1916. Några spörssmål rörande gammal uppländsk allmogekultur. 1. Dämm-
ängar, 2. Saltkällor, 3. Namn på spångar och broar, UNT juln:r
1916.
Ett stycke av den forna kungsvägen genom Uppland, Ib.
Var låg det gamla Agnafit? Stockh. Tidn. 17/9 1916.
1917. Upländska Husbyar, En grupp ortnamn med historisk innebörd,
UNT juln:r 1917.
1918. Hundraårs-aloen på Nor, Också ett minne från vår storhetstid,
UNT juln:r 1918.
1920. Upplands fornminnesförenings verksamhet 1869—1919, UFT h. 35,
1920.
1921. Nyare uppländsk hembygds litteratur, UNT 24/12 1921.
1922. Några uppländska ortnamn och ett dialektord, UNT juln:r 1922.
1923. I Sten Sture-frågan anno 1923, Uppsala 1923.
1924. Från Lagundabygderna, Vad är en »tora»? , Lårstaviken, UNT juln:r
1924.
1925. En farled och en hamnplats i forna tider, UNT juln:r 1925.
Krogsta-stenen, UFT, h. 40, 1925—1926.
Per Olof, ett original från Alundatrakten, Ib.
1926. Ordförklaringar, Upplands fornminnesförenings nytryck, Nr 1, Een
lithen hus regla . . . af Martino Aschaneo . . . tillägn. ärkebiskop
N. Söderblom, Uppsala 1926.
En saga om ett par namn, UNT juln:r 1926.
En orientering för sommarutflykten, UNT 22/5 1926.
1927. Claës Annerstedt †, UFT, h. 41, 1927.
Håme — ett ortnamns historia, UNT juln:r 1927.
1928. Har gudinnan Lin dyrkats i Gamla Uppsala? UNT juln:r 1928.
1929. Härkebergadagen söndagen den 2 juni 1929, Program för utflykten,
Uppsala 1929.
Generalregister till häftena 1—41 (Bd 1—10) av Upplands forn-
minnesförenings tidskrift, UFT, h. 42 1929 (tills. m. HANS SALLAN-
DER).
1931. Gullbacken vid Gullöglä, Om ortnamn och skattesägner, UFT, h.
43: 1, 1931.
Nya byar och gamla ödebyar i Alunda, Olandsbygden 1931.
1933. Uppsala, minnas stad; i Den 3:dje allm. sv. kyrkosångshögt. i
Uppsala 1933.
Träskulpturer av Anders Wadman, UFT, h. 43: 2, 1933.

- (Tills. m. A. JULIUS.) Greve (Knut) Hamilton och Upplands folkliga kultur, Ib.
- Carl Mauritz Kjellberg (Nekrolog), *Hist. Tidskr.*, Årg. 53, 1933.
1934. Carl Mauritz Kjellberg (Nekrolog) *Meddel. fr. Östergöt:ls forn- och museifören.*, 1933—34.
1935. *Saga och verklighet om Uppland*, Hembygdsboken Uppland, utg. av Upplands nation gm O. Lundberg, Uppsala 1935.
Upplanden och Roslagen, Ib. — Folkland och län, Ib. — Borgar och slott, Ib. — Roslagsstäderna, Ib.
Uppländska skönhetsvärden, UNT juln:r 1935.
1936. *Uppland, Sverige i färg och bild*, Malmö 1936.
Om Olof Rudbeck d. y:s uppländska färgesång, UFT, h. 45: 2, 1936.
Ett Uppsalaminne, »Sju helvetes gluggar», julgranar och en portnyckel; *Allsv. saml.*, Årg. 23, 1936.
Till enarnas ära och skydd, UNT juln:r 1936.
1937. *Fornstig, väg och bygd*, En vägbok för Uppsala län, Uppsala 1937; även i UFT, h. 45: 3, Bil. 4, 1937.
Petrus Hübinette, UFT, h. 45: 3, 1937.
En uppländsk vildmark med Linnéminnen, UNT juln:r 1937.
1938. *Vendel som kungasäte och bondebygd*, UFT, h. 46, Bil. 1, *Vendel i fynd och forskning*, Uppsala 1938.
Vendelbygden och dess äldsta dombok. Ib. — *Vendel in Uppland and the Beowulf poem*. I. Introduction; 4. *Ledung chieftains in boat graves*. Ib.
Upland — riksäpplet, UNT juln:r 1938.
Om Gustav Vasa-bysten på Uppsala slotts borggård, UFT, h. 46: 1, 1938.
Rödbetor och ett par rättikor. Ib.
1939. *Uppländsskalden Olof Thunman*, UFT, h. 46: 2, 1939.
1940. *En farled och en hamnplats från forna tider*, i *Uppländskt*, Valda uppsatser ur UNT:s julnummer, Uppsala 1940.
1942. *Kultminne i stadnamn*, 2. *Sverige*, *Nord. kultur*, 26, *Religionshistorie*, Sthm, Oslo & Khvn (tr. i Oslo) 1942.
1944. *Det uppländska sockennamnet Alunda*, *Namn och Bygd* 32, 1944.
1945. *Olof Thunman — Olandsskalden*; *Upplands nations årsskr.*, 7—8, 1944—45.
1947. *Upplands fornminnesförening 1869—1940*; i *Sv. bygd o. folkkultur i samling, forskning o. vård*, 2, Stockholm 1947.

Hur Oland och Roslagen mötas i Ekeby socken, Olandsbygden 1947.

Lien och flickan; i *Arv*, 2, 1946 (tr. 1947).

1949. Ramsor vid liebryning, Svenska Landsmål, 1949.

1952. Draget vid Kalmarsand torrlagt sedan 3000 år, UNT 9/8 1952.

1953. Kulturmuseum i Uppsala, UNT 10/3 1953. (Även i särtryck.)

Riddartorget — ett rikshjärta, UNT 28/5 1953.

Olands Täljeberg, Olandsbygden 1953.

1955. An Old Figure of Saint Olav; i *Univ. i Bergen Årbok* 1955, *Hist. antikvar. rekke*, Nr 1.

Kulturhistoriska notiser med i synnerhet topografiskt innehåll från skilda platser i Uppland, ingående i Upplands fornminnesförenings tryckta programhäften för föreningens vår- och höstutflykter åren 1929—1939.

M. E.